

Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları

Emrah Safa Gürkan

Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, 316 Sayfa, ISBN:978-975-2430-00-6

Hasan Fevzi BİLGİÇ*

Kitap, yazarın hazırladığı doktora tezinin bir parçasının genişletilmiş hali olup 10 senelik bir emeğin neticesinde meydana gelmiştir. Kitabı okumaya başlamadan önce 279.sayfasından sonrasına göz attığınızda hem profesyonel, işinin ehli bir tarihçiyi hem de onca gayret ve iddia edilen 10 yılı göreceksiniz. Ayrıca teşekkür kısmındaki tanıdık isimler ve takdim yazısının Feridun M. EMECEN tarafından yazılması, kitabın itibarını artırmıştır.

Kitap, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki Avrupalı hasımlarıyla olan ilişkilerinde savaşların satır araları diyebileceğimiz casusluk faaliyetlerini ele alıyor. Casus kılığında tüccarlar, tüccarlık yapan casuslar, iki bazen daha çok devlet için haber toplayan ekâbir, rüşvet ve paranın gücü, casus yalanları gibi pek çok konuda çoğu insanın ilk kez karşılaşacağı meseleler ele alınmış.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hbilgic10.hb@gmail.com

Yazar, akademik disiplinden taviz vermeden ve hamaset satmadan, okuyucusunu meraklandırarak, hoş ve yer yer mizahlı bir dil kullanmıştır. Onca dipnotun arasında anlatımı sekteye uğratmamak ve merakı diri tutabilmek, sanırım akademisyenlerin pek becerebildiği şeylerden değil. Yazar bu ustalığını kitap boyunca sergilemiştir.

Kitabın giriş bölümünde, kaynaklar ve bölümlere dair bilgiler verilmiş, kitabın amacı ve dönemin istihbarat anlayışı özetlenmiştir. Okuyucu açısından çok önemli bir kısım olarak gördüğüm terimler kısmında ise kullanılan bazı kelimelerin açıklamaları yapılmıştır. Mesela yazar, “dil” kelimesini Osmanlıca kökenli ve “bilgi almak için düşman tarafına yapılan akınlarda ele geçirilen ve sorgulamak üzere geri getirilen esir”(s. 30) şeklinde açıklamıştır. Bu açıklamalar metni okurken büyük kolaylıklar sağlıyor.

Kitabın birinci bölümü Akdeniz’de hâkimiyet mücadelesi yapan Osmanlı ve Habsburg devletlerinin 16. yüzyıla kadar başından geçenlerin anlatıldığı, okuyucuya aktörlerin geçmişi hakkında bilgi veren bir girişle başlıyor. Özellikle ailelerin ve evliliklerin çok fazla olduğu ve karmaşık bir yapıya sahip Habsburg hanedanının hikâyesi, kitabın ilerleyen sayfalarında bahsedilen ilişkileri takip etmek ve detayları yakalamak adına önemlidir. Dönemin iki büyük hükümdarı, Kanuni ve Şarlken’in rekabeti ve temsil ettikleri coğrafyadaki sembolleri de dikkate değerdir. Aynı zamanda, bu yüzyılda Avrupa’daki çatışmaların Akdeniz’e sıçradığı, orada da bir üstünlük yarışının başladığı görülüyor. Bahr-i Sefid’de bitmek tükenmek bilmeyen bu sürtüşme ve muharebelerin seyrini de bu bölümde buluyoruz.

İkinci bölümde Osmanlı casuslarının arşiv belgelerine yansıyan hikâyelerine yer verilmiştir. Hikâyelerin anlatıldığı kısma geçmeden önce o dönem casusların ne gibi vasıflara sahip olduğu hakkında bilgilendirme yapıldığı görülüyor. Hıristiyan kökenli ya da ihtida etmiş casusların olduğu bilgisini tabii olarak karşıladığımız halde Hıristiyan din adamlarının bile casusluk yapıyor olması doğrusu insanı şaşırtıyor(s.69 ve70). Tüccarlığın casusluk için en uygun meslek olduğu, kölelerin o dönemki faydalarına binaen esir tüccarlığının bu iş için biçilmiş kaftan olduğu bilgisini de bu bölümde öğreniyoruz. Korsanların kendi adamlarını gönderdiği, bazen de akrabalarını işe karıştırdığı da oluyordu.

Engizisyon tarafından hak dini terk etmek-irtidad- suçlaması, mezhebi ne olursa olsun bir hıristiyanı ölüme göndermek için yeterliydi. Bunu bilen mühtedi casuslar yakalandıklarında hiçbir zaman hıristiyan olmadıklarını iddia eder ve hak dine katılmak(Hıristiyanlık kast ediliyor) için geldiklerini söylerlerdi. Bu klasik bir bahane olduğu için “ağır sorgu” tekniği denilen bir işkence yöntemi uygulanırdı(s. 81). Kitapta hikâyesi anlatılan Jernimo Amiqui işkence sonrası konuşmuş, bildiklerini baştan sona kıvrımadan anlatmak zorunda kalmıştır. İstanbul’da İspanyolca öğrenen Bursalı Sipahi, suikast yapmak için Messina’ya giden iki casus, ifadelerindeki çelişkilerle yakayı ele veren Zorzi’nin hikâyelerini yine bu bölümde bulabilirsiniz.

Osmanlı istihbarat kaynaklarının anlatıldığı üçüncü bölümde, işin saha kısmı ve diplomatik yönü ele alınıyor. Tüccarlara ticaret yaptıkları şehirlerin tahkimatı, erzak durumu ve cephaneleriyle ilgili ne gözlemledikleri sorulurdu(s.124). Yabancı topraklardan gelen esirler hem İstanbul’a hem de korsanlara yarar sağlamışlardı. Bir de yazarın “beşinci kol” şeklinde tarif ettiği istihbarat kaynakları vardı ki İspanya’daki Müdecceleler, Napoli’deki asiler ve Avrupa’daki Yahudiler bu grubu teşkil ediyordu.

Yaşadıkları bölgelerde zaten şüpheli gözüyle bakılan bu gruplar, gördükleri kötü muamele ve baskılar mukabilinde casusluk yapıyorlardı. Düşman sahasındaki teçhizatı, cephane miktarını, limanların durumunu, asker sayısını, kalelerin sağlamlığını öğrenmek için askeri alanda da istihbarat mekanizmalarını kullanılırdı. İstanbul'un önde gelen bir diplomasi merkezi olması ve Osmanlı'nın müttefikleriyle-özellikle Venedik- istihbarat anlaşmaları yaparak bilgi toplama süreçleri yine bu bölümde detaylarıyla incelenmiştir.

Dördüncü bölüm Osmanlı istihbaratının kurumsal yapısına odaklanmıştır. Merkezi bir teşkilatın olmadığı, daha çok bireysel ilişki ağının hüküm sürdüğü bir yapıyla karşı karşıyayız burada. Ödemesini bir paşanın ya da “siyaset simsarının” yaptığı bu haber alma faaliyetinde zaman zaman bu çıkar gruplarının kendi aralarında mücadele içinde olduğunu, bilgiyi bazen tahrif ettiklerini görüyoruz. Mesela Kıbrıs Savaşı'nda Yasef Nasi isimdeki bir Yahudi'nin parmağının olduğunu görmek bu mücadelenin boyutlarına dair bize bir ipucu veriyor. “Adem-i Merkezi” olarak tanımlanan bu yapıda, uç kuvvetlerin merkezin onayını almadan kararlar alabildiği ve anlık tepkilerde bulunabildiği söz konusudur. Korsanların, merkezden bağımsız olarak yaptığı başıbozuk hareketlerde, haber toplama bahanesini kullanarak Osmanlı'nın kendilerini desteklemelerini istemeleriyle olağan hadiselerdendir. Maaş ve ödül ile ulakların bahsedildiği menzil sistemi de etraflıca burada anlatılmıştır. İstihbarat performansı olarak haberin merkeze ulaşma, haberi yabancı elçilerden daha önce ulaştırma, haberin doğruluğu ve haber kaynaklarının çeşitliliği gibi kriterlere göre değerlendirildiğinde yazar, Osmanlı'nın başarılı olduğu sonucuna varıyor.

Beşinci bölüm Osmanlı karşı istihbarat(kontrespiyonaj) faaliyetlerini ihtiva ediyor. Avrupalı elçilerin davranışlarına, yazışmalarına şüpheyle bakılır, yaptıkları ve yapacakları kontrol edilmeye çalışılırdı. Safevi menşeli Kızılbaş halifelerin Anadolu'da yaptığı faaliyetler tarassut altına alınır, bazı durumlarda daha da ileri gidildiği olurdu. Akdeniz havzasında bu defa Osmanlı aleyhine “beşinci kol” faaliyetleri yapan birtakım halkların olduğu anlaşılıyor. Casusluk şüphesiyle yakalanan kişilerin tahkikatı dikkatlice yapılır, padişaha suikast yapmaya yeltenenlerin hayatta kalma şansı pek olmazdı. Casuslar hapslere atılır ve zamanın normlarına uygun olarak işkence de yapılırdı. Rüşvet vererek kurtulabilenler olduğu gibi nüfuzlu kişilerin vasıtasıyla salınanlar olurdu. Kitabın diğer kısımlarında olduğu gibi burada da yazar, enine boyuna bu süreçleri detaylandırmıştır.

Hülasa bölümünde yazarın genel bir değerlendirme yaptığını ve bu çalışmanın ötesinde neler yapılabileceğine dair bir tartışma içinde olduğunu görüyoruz.

Kitabı bir bütün olarak incelediğimizde hem alanına getirdiği yenilik hem de üslubu itibariyle okuyucunun zevkle okuyabileceği bir kitap olduğunu söyleyebilirim. Tarih gibi herkesin ahkâm kestiği, usûl ve metodoloji bilmeyenlerin at koşturduğu bir konuda yazar üstüne düşen vazifeyi fazlasıyla yerine getirmiş diyebiliriz.